

Pražské knihovny v tisíci letech

Praha jako správní a ideově vedoucí středisko českého státu v tisíciletí národních dějin byla vždy proto i místem, kde vznikaly, rostly, splývaly, mizely a zase znovu se vytvářely na starých podkladech i ze zcela nových popudů v pohnutých střídách časů cenné a bohaté knihovny, které vydatně pomáhaly k růstu a prohlubování české vzdělanosti.

I. Doba rukopisných knižních sbírek

Od 10. století nás zpravují sporé prameny o knihách, které provázely pokřesťanění našeho národa a měly bohoslovný ráz a účel. Z bavorského Řezna přicházely do Čech a do Prahy s křesťanstvím knihy psané písmem latinským a řečí latinskou, s věrozvěsty Cyrilem a Metodějem knihy psané písmem slovanským, hlaholským a jazykem církevněslovanským. Pražská střediska nového kultu, chrámy, kláštery a kněžská sídla potřebovala obřadní knihy a pečovala o jejich získávání, opisy a ukládání. Převažovala v nich zajisté latina, ale tvořivý duch národa nesetrvával jen na ní. K hlaholskému opisu misálu družil se brzy opisy východních modliteb s prvními počestvovacími snahami pravopisnými a objevují se první památky českého písemnictví, legendy kolem postavy nejpřednějšího českého světce knížete Václava. Po jeho smrti přicházeli pryč do Čech a do Prahy poutníci ze západu, přinášejíce mezi ostatními poctami mučedníku také celé knihovny. Tomu nutno rozumět ve středověkém významu: pro nákladnost a vzácnost knih a pro častou vnější podobu sborníků, složených z několika děl, již několik svazků mohlo tvořit

tehdejší knihovnu. Kronikář Kosmas vypráví, že svatý Vojtěch při návratu z Magdeburku přinesl s sebou knihy.

Ke korunovaci krále Vratislava II. roku 1085 byl pořízen nádherně malovaný evangelistář, velkolepá památka, dosahující vysoké evropské úrovně románského knižního malířství své doby, která byla patrně od roku 1130 chována donací knížete Soběslava spolu s jinými knihami v sakristii vyšehradského chrámu, a proto nazývána Kodexem vyšehradským, až ji roku 1784 vtělil Rafael Ungar mezi vzácnosti pražské veřejné a universitní knihovny.

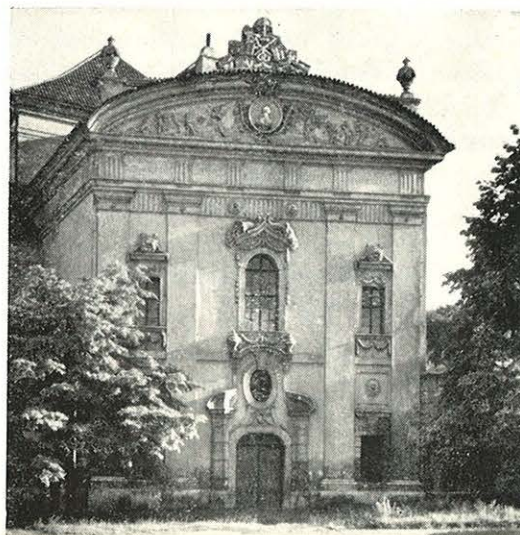
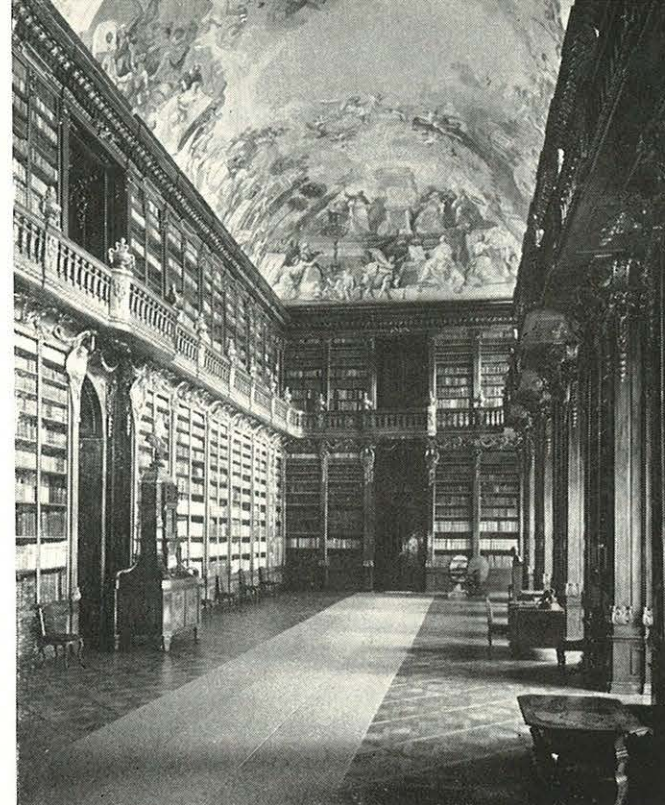
Kapitulní knihovna, až do dnešní doby nejcennější původní schrána rukopisných knižních pokladů pražských, vznikla již při založení pražského biskupství roku 973, ale větší část její shořela při obléhání Prahy roku 1142. Učený pražský biskup Daniel dal při své milánské cestě v roce 1159 kanovníkem Vincencem zakoupit v Boloni slavné Decretum Gratiani a jiné knihy, aby nahradil škody vzniklé ohněm. Děkan Vít určil kapitule pražské před smrtí r. 1271 svou vlastním nákladem opatřenou sbírku misálů, antifonářů, graduálů, žaltářů, hymnářů, breviářů, která časem nabyla významu pro celou zemi, neboť si podle jejích kusů dávaly četné farní a klášterní chrámy opisovat své bohoslužebné knihy. Biskup Tobiáš uložil do kapitulní knihovny více svazků velkého formátu, opatřených notami pro zpěv. První arcibiskup Arnošt z Pardubic vydržoval neustále dva až tři písaře, aby psali nové liturgické knihy pro dóm i pro jiné chrámy arcidiecése. Magistr Jan Herttemberg de Cubito věnoval kapitule z italských svých studií přivezené církevněprávní rukopisy 14. století. Nejznamenitější přínos tvořila však početná knihovna magistra a kanovníka Adama z Nežetic odkázaná poslední vůlí z roku 1414, jakostní nejen počtem, ale obsahem, neboť v ní byly nejvýznamnější biblické komentáře té doby, nejdůležitější spisy z kanonického práva, filosofie, gramatiky, rétoriky a dialektiky a velkolepý dar příznačně uzavíral opis básní Horatiových. V poslední třetině 15. století byli dalšími dárci děkani Hilarius z Litoměřic a Václav z Krumlova, roku 1488 děkan Alexius z Třeboně. Za švédského vpádu ochránil knihovnu děkan Kašpar Arsenius z Radbuzy od válečných škod a roku 1629 dal jí také své knihy. Ale už roku 1630 za saského vpádu byla knihovna, umístěná v domě děkana Josefa Makaria z Merfelic poškozena luterskými vojáky a také nedbalostí vratislavského kanovníka Jana Cochlaea, který nevrátil knihy vypůjčené při spisování své historie husitů, ale brzy zas posílenu vzácnými kodexy, takže za děkana Tomáše Pešiny z Čechorodu čítala dva tisíce svazků. Proto ji děkan Karel Řečický uvedl r. 1725 do nového stánku. Roku 1732 dal jí celou svou bibliotéku arcibiskup Daniel Josef Mayer z Mayern. Ke konci 18. století uspořádal ji znovu děkan Jan Michael Varlich z Bubna. Poklady její zpřístupnil svědomitými katalogy její poslední znalec z řad kapitulářů, biskup dr. Antonín Podlaha.

Vedle kapitulní knihovny má nejzávažnější historický význam knihovna nejstaršího ženského *kláštera* českého u sv. Jiří na Hradčanech, založeného kolem

r. 973 Přemyslovnou Mladou, kde byla písařská a malířská dílna, v níž vzniklo ve 13. a 14. století mnoho rukopisů. Zachoval se žaltář z poslední čtvrtiny 12. století a tři žaltáře ze století 13., brevír se zápisy legend o českých patronech z konce 12. století, antifonář z 13. století s českými přípisky nad kresbičkami hlav mnichů, nekrologium se zápisy o rodu přemyslovském z počátku 14. století. Když se abatyši svatojiřského kláštera stala Kunhuta, dcera krále Přemysla II., vrstevnice Dantova, vtiskla jeho knihovně svou libeznou stopu asi jedenácti nádhernými kodexy vázanými v růžové vepřovici a opatřenými vlastnickým zápisem. Z nich nejskvělejší a pro české knižní umění velepamátný je Passionál po ní zvaný, soubor mystických traktátů, jež na Kunhutinu pokyn složil dominikán Kolda z Koldic v letech 1314—1321 a napsal i namaloval svatojiřský kanovník Beneš, mistr gotické knižní iluminace. Jinou vzácnou osobní památkou po Kunhutě byl v knihovně její brevír, obsahující mezi latinským liturgickým textem českou modlitbu „Vítaj, kráľu všemohúci“, Kunhutinu to vlastní skladbu a jeden z nejstarších souvislých textů české literatury vůbec. V dalším rukopise jsou zapsány velikonoční hry, provozované ve svatojiřském chrámu již od konce 12. století. Za doby Karlovy nacházejí do svatojiřské písařské a malířské dílny cestu italské a francouzské vzory: pod vlivem prvního je brevír zvaný boloňský, pod vlivem druhého brevír abatyše Anežky z let 1355—58. Na konci 14. století pořizuje další dva iluminované brevíře abatyše Kunhuta z Kolowrat. Roku 1575 vlastní abatyše Dorota z Krumlova krásné české Hodinky a modlitby, někde psané zlatem, původně utrakvistické. Vandalské rušení starobylých kulturních středisek za Josefa II. učinilo r. 1782 konec knihovně svatojiřských benediktinek a její kodexy přešly do Klementina.

Mezi pražskými mužskými kláštery v nejstarší době věnoval knihám pozornost *klášter Břevnovský*, kde opat Menhart složil kroniku, opat Klement byl přítelem Kosmovým a Pavel Bavor, opat v letech 1302—1332, nelitoval na knihy vysokých částek, zaplativ za rukopisy dvou misálů a evangeliáře 30 hřiven stříbra, za dva misály obsahující jen zvláštní mše 2 hřivny, za agendu 2, za breviář 4, za graduál 1 hřivnu, za Vitae patrum a antifonář 3, za nedokončenou bibli 25, za příruční bibli 6, za dva žaltáře 9, za dvoudílnou bibli 16 a za rukopis dějepisného díla Josefa Flavia 9 hřiven stříbra. Tehdy také byl z Podlažic zakoupen „Codex gigas“, dnes proslulost sbírek stockholmských. Učený scholastik, mistr a rektor pařížské university Vojtěch Raňkův z Ježova, kanovník svatovítský, daroval za svého života r. 1388 Břevnovu všechny své knihy, librář velmi znamenitý. Adam z Nežetic věnoval sem r. 1414 pergamenový kodex homilií. Bratři kláštera opisovali další potřebné spisy. Avšak bibliotéce učiněn náhlý konec roku 1420 za husitských bouří a zachráněno jen to, co včas bylo převezeno do sesterského kláštera broumovského.

Bibliotéka augustiniánského kláštera u sv. Tomáše na Malé Straně, založe-

Teologický sál Strahovské knihovny (G. D. Orsi, 1671–79)

Průčelí Strahovské knihovny (I. J. Pallardi, 1782–84)

z pražských knihoven

*Filosofický sál Strahovské knihovny (18. stol.)
Snímky: Josef Ehm*

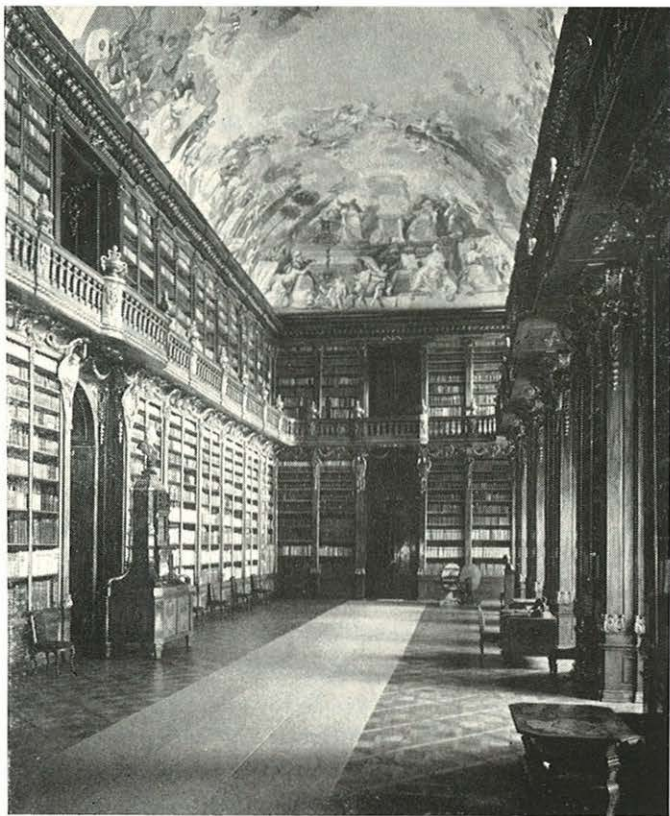
Barokní sál knihovny v Klementinu (18. stol.)

*Filosofický sál Strabovské
knihovny (18. stol.)
Snímky: Josef Ehm*

*Barokní sál knihovny v Kle-
mentinu (18. stol.)*

ného r. 1285, měla r. 1289 mezi knihami zmíněný graduál a antifonář velkého fólia. Latinská pamětnice kláštera uváděla před r. 1360 již 44 děl „in membrana pura“, na čistém pergamentu. Klášter se těšil přízni arcibiskupa Arnošta z Pardubic a kancléře císaře Karla IV. Jana ze Středy. Když měl tento doprovázet r. 1368 panovníka do Itálie, určil pro případ své smrti klášter dědicem části své knihovny. V ní se uvádí bible, biblická konkordance, moralia sv. Řehoře, Catholicon, Holkot, Seneca, Titus Livius, Valerius Maximus, Kronika Trojanská, historie Karla Velikého, Hugo de Sancto Victore, Dante Alighieri, Cassiodorus a jiná díla. Tyto knihy se později skutečně klášteru dostaly. Roku 1409 vyhotovil sakristán bratr Jan z Dobrovyše podrobné registrum knižní zásoby, která byla r. 1420 před husity odvezena do bezpečí a až r. 1592 navracena, aby se r. 1648 stala válečnou kořistí Švédů.

Významnou schránou knih byl benediktinský klášter *Emauzský*, založený r. 1348 Karlem IV., který mu daroval řadu slovanských liturgických knih. V nich bylo i slavné Evangelium sázavské, jež ukořistěno husity se přes Cařihrad dostalo do Remese, kde na ně podle tradice přísahali při korunovaci francouzští králové.

Jiné Karlovo založení, augustiniánský klášter, vystavěný r. 1351 *na Karlově* na Novém Městě, přišel o své knihy rovněž v domácích rozbrojích náboženských a rukopis Summa Pisana dostal se do knihovny drážďanské. V něm je obsažen nejstarší katalog Karlovských knih, psaný rukou opata Prokopa r. 1380 a vykazující 28 bohoslovných kodexů. Ale již r. 1395 daruje klášteru Jan, farář v Dobešově a v Černovicích, 21 pergamenových a 2 papírové rukopisy, jejichž názvy a přesný údaj o vazbě jsou zapsány v XIII kapitulní knize *Erectionum* na l. 56.

Knihovna premonstrátů *na Strahově*, in monte Sion, byla založena r. 1140 olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem. První její kodexy zničeny byly požárem r. 1285, nová sbírka vzala za své husity r. 1420. Původ knihovny minoritů *u sv. Jakuba* sahá do počátku 13. stol., ale zničil ji požár r. 1316. Nové sbírce husité, jak dosvědčuje Hammerschmid v *Prodromu gloriae Pragenae*, neublížili. Zato zcela zničili starou knihovnu *johanitů*, kterou měli bratři špitálníci v konventu na Malé Straně u paty Karlova mostu již od založení králem Vladislavem r. 1156. V naší době byla hájena domněnka, že členem tohoto kláštera byl autor kroniky Dalimilovy.

Velmi starého založení byl jediný autonomní domácí řád český, *křížovníci* s červenou hvězdou, jejichž konvent stojí od r. 1217 u kamenného mostu Karlova na Starém Městě. Mezi nejstaršími velmistry byli učení Mercotto, Bedřich a Oldřich, kteří s určitostí měli knihy. Ale znamenitým svědectvím rané řádové knihovny je brevír, psaný na pergamentu rukou 10. velmistra Lva, který žil do r. 1363 a dal jej pro sebe ozdobit množstvím iniciál a miniaturami v kalendáriu: ty inspirovaly v minulém století Josefa Mánesa při kompozici scén Staroměstského orloje. Lev přidržoval své spolubratry přísnou směrnicí, aby opisovali knihy.

Požár r. 1378 poškodil i bibliotéku, ale škody nahradil velmistr Mikuláš Puchner († 1490) velkorysým nákupem nových rukopisů.

Karolinské období dalo Praze 7. 4. 1348 nejvyšší světské učiliště, *universitu*. Karel IV. měl zkušenosti z Paříže a věděl, že jí musí dát i učebné prostředky, v první řadě knihy. Opatřil tedy r. 1366 pro nejstarší universitní kolej, zvanou Velikou či Karlovou, 35 svazků knih, r. 1370 je rozmnožil o 114 svazků, koupených po smrti děkana Vyšehradské kapituly Viléma z Lestkova, přivezených z Avignonu a odjinud z románských zemí. Ke konci 14. stol. věnovali rukopis Boethia mistr Jan Heliae a Řehoř Leon, rukopis Breviloquia sv. Bonaventury mistr Ditherus Wydra. Každá z ostatních universitních kolejí založila si svou vlastní knihovnu. Knihovna Karlovy koleje dostávala nadále cenné dary, od rady Starého Města pražského svěřen jí byl pergamenový rukopis Plinia, matematik a bývalý universitní rektor Jan Šindel věnoval jí na 200 knih lékařských a matematických, jiné vzácné texty mistr Albík, mistr Martin Hořepník, pražský senátor Mikuláš z Humpolce, mistr Jan Kumpan z Čáslavě. Kolem r. 1470 překročil počet jejích rukopisů 1000 kodexů. Roku 1500 přišly jí k dobru knihy městského fyzika dra Víta Salia, r. 1519 knihy mistra Václava Korandy z Plzně. Brzy po vzniku měla první inventář 192 kodexů. Také katalog knihovny koleje národa Českého se zachoval z let 1449—1461 a obsahoval záznamy o 914 latinských a několika českých spisech. Běžné středověké vědecké disciplíny, zastoupené v tehdejších knihovnách, nabyly zvláštního rázu v knihovně koleje národa Českého hojným výskytem tematiky husitské reformace. Knihovny kolejní měly ke konci 15. stol. na 4500 kodexů, z nichž jen asi čtvrtina je zachována v dnešní universitní knihovně.

Že Karlovi rádčové a hodnostáři jeho pražského dvora měli své značné osobní knihovny, ukazuje svatotomášská donace kancléře Jana ze Středy. Že jejich obsahem byly kodexy vysoké estetické hodnoty, svědčí téhož Jana ze Středy Liber viaticus, cestovní breviář, jeden z nejkrásnějších českých iluminovaných rukopisů, s jednotným pojetím dekorativnosti stran, pracovaný před r. 1364, dnes uchovávaný v knihovně Národního muzea. Ve vědomém kultu knihy pokročil ještě dále Karlův syn král Václav IV. Jeho nádherná bibliotéka, z níž nejkrásnější kusy chová dnes Národní knihovna ve Vídni, povstávala prací domácí dílny, která se dokonale vyrovnávala stylovou a interpretační hodnotou vyspělým knižně výtvarným střediskům západním. V šestidílné bibli králově podepsali se iluminátoři Fráňa a Kuthner, jednotného slohu s ní jsou opis básně o Vilému z Orange z r. 1387, Zlatá bulla z r. 1400, Astronomické spisy. Sem patří i bible pro arcibiskupa Konráda z Vechty z r. 1402, dnes v muzeu Plantin-Moretus v Antverpách a misál arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka z r. 1409, práce malířské dílny Laurina z Klatov. I potom, kdy je českou náboženskou tragédií slibný vývoj knihy a knihoven na delší čas násilně přerván, tajnosnubná moc umění tryskne sporadicky i ve stranu protivnou a uzraje v květ.

II. Humanistické a renesanční knihomilství

Ani vynálezem knihtisku nezaniká kniha psaná a umění iluminací nachází svou souhru s typografií zejména v iniciálách. Naši humanističtí bibliofilové přejí obojímu. Sídli však většinou na venkovských hradech a zámcích, kde si vybudovali nádherné knihovny.

Jsou to zejména Bohuslav z Lobkovic na Hasištejně, Jan Šlechta ze Všehrd v Kostelci nad Černými Lesy, Petr Vok z Rožmberka v Třeboni, Lokšanové z Lokšan v Březnici, Karel starší ze Žerotína v Náměšti, Ladislav z Boskovic v Moravské Třebové, Ferdinand Hoffmann z Grünbüchlu v Janovicích, Václav z Rovného v Krumlově. V Praze vytváří zralá renesance kulturotvorné středisko na dvoře velkého sběratele knih císaře Rudolfa II., který od roku 1582 až do své smrti roku 1612 zde trvale sídlil. Jeho záliba byla v latinském básnictví a dějepisu i ve sledování pokroku vědy v pracích učenců jeho kruhu. To obrážela jeho hradní knihovna, do níž si dal již r. 1577 poslat 91 vzácných knih z korunního pokladu císaře Maxmiliána I. z Vídeňského Nového Města. Mezi jeho knihami byl stříbrný kodex Ulflův, Codex giganteus z kláštera podlažického, iluminované rukopisy latinské, italské, španělské, německé a turecké. Rád přijímal spisy vědců s dedikací. Ti sami měli v Praze své odborné sbírky knih, Tycho Brahe a Jan Kepler, Jan Jesenius, Adam Zalužanský, Petr Codicillus, Hippolytus Guarinoni, Jiří Handsch z Limúz, Anselm Boetius. Skoro všechny z knih císařových vzali roku 1648 Švédové ze země jako válečnou kořist. Největší soukromá knihovna Rudolfovy doby, knihovna Petra Voka z Rožmberka, sdílela tento osud, byvši jako pobělohorský konfiskát císařem Ferdinandem III. převezena r. 1647 do Prahy, aby již rok nato nenávratně zmizela ve Švédsku.

Velkou bibliotéku založil na Malé Straně ve svém domě pod královským hradem Jan starší Hodějovský z Hodějova, místosudí království Českého, mecenáš humanistických básníků. Sbíral historický materiál český, r. 1541 účastnil se při vydání Hájkovy Kroniky. Jeho pražskou knihovnu popisuje zběžně Matouš Kollin z Chotěřiny v elegii nad jejím spálením při požáru Pražského hradu a zemských desk r. 1541. *Classici, Patres ecclesiae, Medici, Historici, Poetae* byla hlavní její oddělení. Než Hodějovský, koupiv r. 1552 jihočeskou Řepici, zbudoval na jejím hrádce novou velkolepou knižní sbírku.

Na hradčanském Pohořelci ve vlastním domě užíval k literárním pracím svou vybranou knihovnu o 500 svazcích Václav rytíř Vřesovec z Vřesovic, který ji obšírným staročesky libomudrckým vlastnoručním testamentem odkázal svému rodu r. 1579, některé knihy z ní pak universitní koleji Karlově. Měla být uložena při malostranské škole a vytrvala tam v tmavém radničním sklípku i přes švédský vpád, až r. 1780 ji získal Rafael Ungar pro knihovnu klementinskou.

Typem učenecské knihovny byla sbírka Matyáše Borbonia z Borbenheimu, zemského lékaře a císařského poety, jednotně vázaná do bílé kůže se zlacenými supralibros. Když musel r. 1627, byv ze země vypovězen, odejít do Polska, koupil jeho knihovnu Zdeněk Vojtěch z Lobkovic a vtělil ji do své bibliotéky roudnické. Menší knihovny podobného rázu měli četní vrstevníci profesori pražské university, Gabriel Svěchin z Paumberka, Václav Zelotín z Krásné Hory, Petr Codicillus z Tulechova, Marek Moravec Bydžovský z Florentinu, Adam Huber z Ryznpachu, Šimon Skála z Kolinec, Prokop Paeonius Světnovinus, arcitiskař Daniel Adam z Veleslavína a jiní.

Tehdy již knihu jako typografický produkt cenově přístupnější než knihu rukopisnou nalezneme v mnoha měšťanských domech pražských 16. století. Staroměstský radní pán Rudner z Rudenperka měl knižní sbírku o 550 svazcích, alchymista Ludvík Korálek z Těšína o 250 svazcích, početné knihovny odkazují potomstvu staroměstský měšťan Oldřich Lehnar z Kouby r. 1561 a jeho syn lékař dr. Adam Lehnar z Kouby r. 1583. Popis knih po nebožtíkovi Janu Švancarovi z Tepence z r. 1548, náležejících synovi jeho sirotku vydal ke stu svazků většinou latinských medicinských a botanických. Jan Akron Albín, překladatel Ezopových bajek, vydaných r. 1557, správce školy u sv. Štěpána na Novém Městě, přítel mistra Víta Trajana z Chotěřiny, odkázal mu r. 1551 knih „repositoř plnej“. Kunrát Šuster, zlatotepec, zůstavil r. 1598 ve třech světnicích svého domu řadu zajímavých knih českých, německých, latinských. Velmi pěkný vybraný librář měl r. 1591 Jan Smertoš z Ryzentalu ve svém domě na Velkém náměstí, v něm Kozmografia česká, Biblí česká, Postila Spangenbergii, Erasmus Roterodamus, Proverbia Jakuba Srnce z Varvažova, Gerson, modlitby český, Rozmlouvání čtyř bratří a podobných mnoho. Popis statku Jana Retle na Starém Městě z r. 1607 vyjmenovává 16 knih in folio, 23 in quarto, 73 in octavo, českých, latinských, německých. Staré Město pražské mělo již ke konci 14. stol. a v 16. stol. kvetoucí knihovnu, vydržovanou z obecních peněz pro všechny občany.

III. Barokní knihovny školské, klášterní a palácové

S učebním plánem, s nímž souhlasil císař Ferdinand I., přišli do Prahy jezuité r. 1556, aby stavěli hráz protestantismu. Vybrali si dominikánský klášter u sv. Klimenta, který jim byl uvolněn. Sporému základu jejich přinesené knihovny, v níž hlavním autorem byl Tomáš Kempenský, dostalo se posily knihami z kláštera Ojvínského u Žitavy, založeného Karlem IV., celestiny opuštěného, a organizátor jezuitské koleje Petr Canisius přinesl do Prahy r. 1556 nejprve rukopisy, P. Hurtado Perez r. 1560 ostatek. Členy řádu byli dobří učenci a obratní spisovatelé, jimž vlastní jezuitská knihtiskárna v Klementinu r. 1647 zřízená vydávala jejich spisy a jimi také knihovnu rozmnožovala. Katolická šlechta ji mocně podporovala cennými přínosy, tak r. 1600 odevzdala jí Anna Maria Manriquez de Lara, vdova po Janovi z Pernštejna, celou jeho knihovnu. Roku 1622 získána darem knihovna vyšehradského děkana Pavla Pistoria z Lucka, r. 1651 odkazem knihovna Jiřího hr. Martinice, r. 1730 koupí knihovna po matematikovi, předsedovi apelačního soudu Ferd. Arnoštovi z Herbersteinu o více než 4000 svazků. V listopadu r. 1622 byla Karlova universita z císařova rozkazu odevzdána jezuitům. P. Simeon Sušický převzal všechny dřívější knihovny universitních kolejí, které byly přestěhovány do Klementina. Roku 1653—1722 postavil si řád u sv. Klimenta novou budovu, hotovou pevnost a v ní i knihovna dostala zvláštní místnosti a vznosný sál s galerií, dlouhý 44 metrů. Když však r. 1773 jezuitský řád zrušen, přestala fungovat i jeho pražská knihovna, která propadla státu. Rovněž byly zrušeny knihovny ostatních jezuitských kolejí a rezidencí po Čechách a knihy z nich převezeny do klementinské knihovny.

Poněvadž Karlova universita byla od r. 1638 opět rozdělena a jezuitům zůstala jen fakulta bohoslovecká a filosofická, kdežto lékařská a právnická se staly samostatnými, bylo třeba tuto část university opatřit knihovnou a vznikla nová Karolinská knihovna, která měla ve vínku polovinu vzácně bohaté a dobře uspořádané knihovny šternberské, založené Ignácem Karlem hr. ze Šternberka († 1700), presidentem apelačního soudu. K ní se dostaly později r. 1726, z druhé poloviny, dané koleji sv. Ambrože U hybernů, spisy právnické a lékařské. Další vzrůst nové

Karoliny byl r. 1725 o 898 svazků odkazu Löwů, rytířů z Erlsfeldu, otce doktora lékařství, syna doktora práv. Roku 1749 přišlo 4000 svazků dublet z vídeňské dvorní knihovny, r. 1759 osobní knihovna světícího biskupa dr. Jana Rudolfa hr. Sporcka. Předseda studijní komise v Praze František hr. Věžník podal r. 1768 návrh, aby při universitě byla zřízena veřejná knihovna, to je podle osvícenského pojetí knihovna přístupná všem vědeckým pracovníkům. Tak se i stalo, bibliotéka umístěna v prvním dvoře Karolina a otevřena 22. X. 1769. František Josef hr. Kinský, ředitel vojenské akademie v Novém Městě u Vídně a český vlastenec, navrhl císařovně Marii Terezii, aby veřejná knihovna v Karolinu byla rozmnožena o bývalou jezuitskou knihovnu v Klementinu a aby k ní jako celek byla přičleněna majorátní knihovna jeho rodu. Roku 1777 byl návrh přijat a Kinský se stal na rok prvním ředitelem sloučených knihoven. Majorátní knihovna Kinských, uspořádaná Oliveriem Legipontiem, čítala na 9000 svazků a byla pojmenována „bibliotheca maior“ na rozdíl od „bibliotheca minor“, cenné osobní knihovny Františka hr. Kinského, osvícenského rázu, která byla k prvé připojena r. 1781. Od r. 1777 počala univerzitní knihovna tedy působit jako knihovna veřejná.

V barokním období vzrostly znovu do počtu a jakosti, některé i do nádhery interiérů, knihovny klášterní. K silně ztenčenému dědictví rukopisnému z doby předhusitské připojovaly díla z prvního období knihtisku, která zveme prvotisky, tisky 16. století, z jeho první poloviny zvané paleotypy a do neobyčejné šíře rozrostlou evropskou produkci 17. a 18. století, především z oboru bohosloví, právnictví a dějepisu. Řada nových klášterů si zřídila nové knihovny.

Nová bibliotéka vznikla po třicetileté válce u benediktinů v Břevnově péčí opata Wolfganga Selendera. Opat Othmar Zinck dává pro ni stavět zvláštní klášterní křídlo. Opat Benno Loebel a Bedřich Grundmann připravují se na zřízení filosoficko-bohosloveckého studia a šlechtické akademie hojným opatrováním příručních knih. Vláda opata Štěpána Rauttenstraucha přináší četné knihovní zisky z jeho častých pobytů ve Vídni. Opat Jakub II. Chmel získává knihovnu královéhradeckého kanovníka Petra Vokouna z Vokouniusu. Do Emauz přicházejí r. 1629 španělští benediktini z Montserratu. Do r. 1683 působí tam učený Jan Caramuel z Lobkovic. Opat Anselm Günther kupuje knihovnu augustiniánů u sv. Václava na Zderaze a včleňuje ji do emauzské. Z křižovnických velmistřů přáli knihovně Brus, Medek, Pospíchal, svými spisy ji proslavil dějepisec Jan Beckovský. Rytířský řád johanitů maltských přeložil po Bílé hoře svůj konvent ze Strakonice do Prahy a staré jádro své bibliotéky rozmnožil odkazem knih převora Pavla z Altorfu. Nový stánek jí opatřil r. 1730 převor František Tauffer z Rovin. Nejcenější oddělení vytvořila v ní speciální sbírka tisků, týkajících se řádu ve všech zemích až do r. 1796, kterou s úsilím shromáždil komtur Fr. František Smitmer. Augustiniánům u sv. Tomáše se vrátila bibliotéka do starého sídla až r. 1592, r. 1603 zřízena pro ni zvláštní místnost. Koncem 18. stol. užíval jejích knih učený člen

řádu P. Kosmas Schmalfus. Minorité u sv. Jakuba zřizovali svou druhou bibliotéku velmi pomalu, neboť i r. 1689 zuřil u nich požár. Zasloužil se o ni provinciál Angelicus Polster, řádoví spisovatelé Romanus Glas a Ludvík Mokřý, děkan v Poděbradech Antonín Wolf a francouzský kazatel P. Castulus Landisch.

U premonstrátů na Strahově ožila knihovna až roku 1594 péčí opata Jana X. Lohelia a jeho nástupce Kašpara Questenberga. Königsmark si však r. 1648 vybral a do Švédska odvezl mnoho cenného, takže zbylo 5000 svazků a zásobu literatury zhodnotila až koupě knihovny rytíře z Freisleben r. 1665. Roku 1671 byl pro knihovnu zásluhou opata Jeronyma Hirnhaima vybudován krásný sál, zvaný teologický, r. 1727 vyzdobený freskami z ruky člena řádu Siarda Noseckého. Roku 1775 koupil opat Josef Mayer bibliotéku registratora místodržitelského archivu Jana Josefa Klausera, r. 1780 bibliotéku kancelisty Jana Heidela z Prahy, čítající na 18000 svazků. Pojal proto plán vystavět pro knihovnu nový velký sál, zvláště když se mu podařilo zakoupit ze zrušeného kláštera v Louce u Znojma neobyčejně vkusně vyvedené knihovní skříně z ořechového dřeva, práci Jana Lahovera. Podle jejich rozměrů vystavěl Ignác Palliardi v letech 1782—1785 a 1792 honosný sál s nástropní freskou od Antona Maulbertsche na témata filosofická, proto dostal jméno Filosofický sál. Spojen byl dvěma chodbami se sálem Teologickým a tak vznikla kvadratura a knihovní celek, nádherou se vyrovnávající proslulým barokním knihovenským interiéřům v Evropě.

Nově vzniklo v barokním údobí sedm pozoruhodných církevních sbírek. Arcibiskup Jan Mořic Gustav z Manderscheidu položil základ k bibliotéce v Arcibiskupském paláci na Hradčanech, dobudoval ji jeho nástupce Antonín Petr Příchovský. V bibliotéce konsistoriálního kancléře, zvané Khünburgská, byla podle Schallera sbírka církevně zakázaných knih, sebraných po venkově misionáři. 20 000 svazků knihovny kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě sešlo se z darů a odkazů děkana Tomáše Berghauera, kanovníka Khuna a Tomáše Weiningerera, proboštů Justla a V. Štulce, z koupě musikologické sbírky Msgra V. Müllera. Brzy po r. 1600 založili bibliotéku kapucíni na Hradčanech a její mecenáškou byla hlavně Marie Markéta hr. Valdštejnová. Roku 1607 založena knihovna františkánů u P. Marie Sněžné, do níž byla r. 1654 vtělena knihovna Františka Tallenberga, r. 1725 sbírka lékaře dr. Jana Polentia. Od r. 1716 je umístěna v klenutém sálku v severní části nádvoří. Roku 1653 vzniká knihovna dominikánů u sv. Jiljí, r. 1733 dostává hezkou vnitřní úpravu a slouží účelům řádové university. Řada jejich vzácných prvotisků nalézala se již v dřívějších sídlech řádu u sv. Klimenta a Na Františku. Příznivkyní knihovny karmelitánů u P. Marie Vítězné na Malé Straně byla Polyxena z Lobkovic. Pouze od r. 1746 do r. 1782 trvala knihovna cyriaků u sv. Kříže Většího na Starém Městě.

Od druhé poloviny 17. století vznikají v Čechách jako ohlas dobových kulturních proudů evropských četné knihovny šlechtické na hradech, zámcích a měst-

ských palácích. I v Praze měl téměř každý palác historických rodů, zde ať trvale, ať občas sídlivších, svou knihovnu. Několik nejznamenitějších se udrželo až do našich časů, mnohé však sdílely osudy svých pánů, byly odvezeny nebo rozprodány. Z knihoven rodu Kinských zůstala jedna jako samostatná v paláci na Staroměstském náměstí, založena roku 1805 Ferdinandem hr. Kinským, který koupil z Mannheimu ucelenou knihovnu z doby francouzské revoluce. Ve 30. letech 19. stol. za Rudolfa Kinského, prvního kurátora Matice České, byl knihovníkem F. L. Čelakovský.

Výtečně sestavenou odbornou knihovnu vybudoval si rodopisný badatel a heraldik Bohumír Daniel sv. pán Wunschwitz (1678—1741). Jeho genealogické sbírky byly r. 1748 zakoupeny českými stavy a uloženy v Zemském archívu, jeho knihovna byla stavy věnována českému muzeu.

Majorátní knihovna Vojtěcha hr. Černína byla ještě r. 1772 v „Neue Literatur“ chválena jako schrána nejvzácnějších tisků a rukopisů, zejména pro domácí dějiny, ale brzy došlo k jejímu prodeji, uskutečněnému v celku pro bibliotéku Augusta Josefa knížete Lobkovic v malostranském paláci sekundogenitury. Tato, po Roudnici druhá lobkovická knihovna, pojala do sebe časem mnoho sbírek knih z jiných pražských paláců a sídel, ze 17. stol. zbytky knihovny Budovcovy a V. Nosidla z Geblic, z 18. stol. knihovnu státníka Friedricha von Gentze, skvělou sbírku zemského advokáta dr. Tomáše Antonína sv. p. Putzlachera o 21 000 svazků, v nich Pulkava, Dalimil, Viktorin Kornel ze Všehrd, Quido Columna, diplomatář krále Jiřího z Poděbrad, nejvzácnější letáky z třicetileté války, úplná sbírka sněmovních artikulů. Také August Longin z Lobkovic kupoval starší knihovní celky, 8000 svazků z knihovny Františka hr. Sternberga-Manderscheida, 700 svazků po Adolfu hr. z Pöttingu a knihovnu milovníka řeckých a římských klasiků v nejlepších vydáních, prof. JUDr. Michaela Schustera. Největší skvost pražské knihovny lobkovické byla Velislavova bible, gotický cyklus více než 700 obrazů, kreslených s velkou tvarovou pohotovostí. Všechno toto bohatství přešlo v r. 1927 koupí v majetek státní a bylo uloženo v pražské universitní knihovně.

Lužičan Jan Hartvík hr. Nostic vystavěl r. 1660 svůj malostranský palác a prostorem sň v I. patře naplnil knihovnou po svém bratru Ottovi, zemském hejtmánu slezských knížectví. Byly tam rukopisy od 12. stol., prvotisky a vzácná sílesia-ka. Základ rozmnožili literaturou svého století tři další Nosticové, nakonec nejvyšší purkrabí František Antonín, příznivec Josefa Dobrovského, který knihovny mnohokrát užíval ke svým pracím. Zde býval rukopis Koperníkova díla „De revolutionibus orbium caelestium“ s podpisem J. A. Komenského a dosud je iluminovaná bible Kunše oltářníka na pergamenu z r. 1389. Stát udržuje památný interiér, spravovaný knihovnou Národního muzea.

Majorátní knihovna knížat Fürstenbergů vznikala v malostranském paláci pod Hradem od r. 1751. Karel Egon kn. z Fürstenbergu shromáždil s vášní knihomila

vybrané tisky 15.—18. stol. a 200 vydání děl Horatiových, ale pro naše učence, Dobrovským počínaje, mělo zvláštní význam jejích 70 staročeských rukopisů. Koncem 18. stol. převládlo mínění, že po Universitní a Strahovské byla tato bibliotéka třetí nejhodnotnější pražskou knižní sbírkou. Roku 1881 byla převezena na hrad Křivoklát, kde je dosud.

Na Hradčanech trvala od doby Jaroslava Bořity z Martinic, známého jako první oběť českého povstání r. 1618, bibliotéka martinická, v počtu 25 000 svazků, odstěhovaná později do Smečna, kde ji stihl osud rozptýlení. Hojností bohemik měly význam knihovny klebelsbergská, založená nejvyšším maršálkem Království českého Vojtěchem Václavem Klebelsbergem a neubergská, zal. Janem Františkem z Neubergu, u něhož byl knihovníkem Václav Matěj Kramerius a přepisoval mu rukopisy. Jejich majitelé nebo dědici věnovali je českému muzeu. Knihovna konsistor. kancléře sv. p. J. Bretfelda-Chlumčanského v Ostruhové ulici vznikla na základě sbírky rady dvorské komory Jana Křištofa ryt. Bořka. Syn Bretfeldův ji však přestěhoval do Vídně.

IV. Knihovny osvícenských učenců a vznik národních knižních sbírek

Druhá polovice 18. století dává Praze množství menších individuálních knihoven soukromých, vyrostlých ze studijních potřeb. Z jejich majitelů jsou známi zvláště G. Dobner, F. M. Pelcl, J. Dobrovský, L. J. Scherschnik, astronomové David a A. Strnad, J. N. Kanka, F. K. Brožovský z Pravoslavu a skoro všichni z vysokých úředníků apelačního soudu. Největší sběratelé knih jsou však tři: Klauser, Bartsch, Ferdinandi. Jan Josef Klauser, archivář místodržitelské registratury a knihtiskař, bibliografický génius, shromáždil knihovnu, z níž opat Daller koupil pro Strahov r. 1775 na 6000 svazků, tiskař J. F. Schönfeld všechna rodopisný materiál. Administrátor v klášteře uršulinek na Hradčanech P. Josef Bartsch sbíral od r. 1776, aby mohl napsat dějiny knihtisku v Čechách. V jeho deseti tisících svazků byly rukopisy Trojanské kroniky, Mandevilla, Tristram, Dalimil, Ackermann, prvotisky Mikuláše Bakaláře. První svou knihovnu prodal z nouze r. 1791 kanovníku Varlichovi pro knihovnu kapitulní, druhou r. 1795

Fr. Jiřímu hr. Seczenymu, ale nejcennější unikáty daroval svému příteli B. Dlabáčovi pro knihovnu Strahovskou. Rada české komory Emanuel Ferdinandi sbíral zejména knihy právnické a nekatolické.

Svoz knih z klášterů zrušených Josefem II. způsobuje v pražské universitní knihovně lavinový příliv cenností knižních z celého území Čech. Tehdy v ní zakládá cílevědomý Rafael Ungar zvláštní oddělení, zvané Bibliotheca nationalis, v němž chce shromáždit veškerou českou tištěnou literaturu a bohemika. Obdobně věnuje na Strahově pozornost českým knihám Bohumír Dlabáč. Z osvícenství vyrůstala počátkem 19. století skupina obrozenských učenců, která, spojujíc své rozptýlené síly, vytvářela program národní české kultury ve spojení se slovanskou vzájemností. Z těchto snah vyrostlo Národní muzeum pražské, v němž od počátku kladen byl důraz na knihovnu. V svolání z 15. dubna 1818 čteme směrnici: „Bibliotéka, zavírající v sobě bohemika v nejdálnejším smyslu a tak zvané určité vědomosti“. Národní program upřesnil r. 1841 F. Palacký. Základy k muzejní sbírce rukopisů dal Kašpar hr. Šternberk, ale její nejbohatší náplň se starými iluminacemi ze 13. a 14. stol. představuje dar Josefa Marie hr. Kolowrat-Krakovského roku 1818 ze zámku Březnice, dále soubor 117 rukopisů od pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského, přibylý r. 1824, rukopisy od barona Josefa Stentzsche, P. Vojtěcha Juhna, knihovna neubergská, lešenská Komeniana, rukopisy od města Rokycan. Sbírká bohemikálních a slovanských tisků muzejních doznala v celém 19. stol. bouřlivý růst a jsou v ní celé šlechtické knihovny, knihovny učenců jako Gelasia Dobnera, Jos. Dobrovského, V. Hanky, P. J. Šafaříka, Fr. Palackého, pozůstalosti spisovatelů, Jos. Jungmanna, F. L. Čelakovského, J. E. Purkyně, Jana Nerudy. Ve 20. století se v knihovně soustavně buduje konzervační soubor bohemikální knižní a časopisné produkce do roku 1900 (další období sbírá Národní knihovna v Klementinu). Knihovna muzejní má 1 200 000 svazků. Sbírkou psaných a tištěných památek doplňoval v ní literární archiv, vedený soustavně od r. 1924 a dosáhnuvší počtu 1 600 000 dokumentů. Od r. 1953 je umístěn na Strahově, od r. 1963 je součástí Památníku národního písemnictví. Památník má v Strahovské klášterní knihovně svou muzeální část, nově sbírá literaturu podle své tematiky, dokumentující úhrnně stav a vývoj české literární kultury.

Svráznou individuální obdobu snah muzejní knihovny představuje v 2. polovici 19. stol. knihovna praktického vlastence Vojtěcha Náprstka, naplněná bohatou dobovou knižní sbírkou domácí a čechoamerickou a časně zaujatá pro pokroky průmyslu a řemesel i orient.

V. Živá současnost

je ovládána v pražském knihovnictví myšlenkou jednotné soustavy, v níž knihovny podle účelu, jemuž mají sloužit, shromažďují, zpracovávají, ukládají specializované knižní sbírky a slouží jimi studijním a čtenářským potřebám, navzájem se ve své práci doplňují. Jsou to knihovny státní vědecké, vysokoškolské, ústavní vědecké a dokumentační, muzejní, závodní technické, učitelské školní, žákovské školní, vojenské, zdravotnické, odborové a univerzální lidové pro nejširší vrstvy čtenářů.

Státní knihovna ČSSR v Klementinu je od r. 1958 organizačním spojením Universitní knihovny, Národní knihovny s právem povinných výtisků ode všech tiskovin na území státu, Slovanské knihovny, Ústřední ekonomické knihovny a vědecko-metodického kabinetu knihovnictví. Její fondy mají více než 3 milióny svazků.

Státní technická knihovna, dříve Knihovna vysokých škol technických, má přes 360 000 knih a 200 000 jednotek firemní literatury.

Základní knihovna Čs. akademie věd vznikla sloučením starší knihovny akademie, založené r. 1890, knihovny Královské učené společnosti, zal. r. 1786, knihovny býv. Masarykovy akademie práce, zal. r. 1920 a má na 1 milión svazků. Speciální knihovny má také 62 pracovišť akademie.

S knihovnou Národního muzea, s knihovnami Památníku národního písemnictví (130 000 svazků), knihovnou Národního technického muzea (250 000 svazků), Městskou lidovou knihovnou (675 000 svazků) tvoří tyto knihovny hlavní střediska knihovenské služby pražské a hlavní naleziště knih z dávných pražských knihoven pozbyvších časem samostatnosti. Doplňuje je účtyhodná síť nejméně šedesáti jiných odborných knihoven. Otázku skladističných prostorů pro organicky narůstající sbírky řeší si knihovny budováním mimopražských depozitářů, vyžadujícím ovšem pružný přísun odsunutých knih v případě potřeby. Lásky ke knihám tvoří i v Praze neustále pozoruhodné soukromé bibliotéky. V mnoha případech mají v nich časem veřejné sbírky žádoucí naleziště literatury, která by jim jinak ušla.

LITERATURA:

Soustavných dějin pražských knihoven dosud není. Pro starší dobu hojně zpráv poskytují Boh. Balbini *Bohemia docta*, Ed. Raphael Ungar. III. *De bibliothecis et ms. cod. in Bohemia*. Pragae 1780; R. Ungar, *Versuch einer Geschichte der Bibliotheken in Böhmen*. Abh. d. böhm. Gesellschaft d. Wiss. I, F. I. Bd. 2. Abth. 1785; *Nachrichten von Bibliotheken . . . welche in Prag befindlich sind*. Neue Litteratur. Prag 1772; F. K. G. Hirsching, *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Deutschlands*. Erlangen 1786—1790. Th. III.; Rud. Wolkan, *Böhmens Antheil an der deutschen Literatur*. III. Prag 1894; J. Schaller, *Beschreibung Prags I—III*. 1794; J. M. Schottky, *Prag*. I.—II. 1830—1832; Roztroušené údaje a drobné monografie o jednotlivých historických pražských knihovnách zaznamenává Č. Zíbrt v Bibliografii české historie I. 1900 a od roku 1904 dodnes roční sborníky Bibliografie české historie (pův. při Pekařově Čes. čas. histor.). Knihovně kapitulní věnoval obrazový výběr a popis historicky a umělecky významných svazků dr. Ant. Podlaha 1903. Široce založené dějiny Národní a universitní knihovny v Praze dovedl dr. Zd. V. Tobolka jen do r. 1777 (Praha 1959). O Strahovské knihovně A. L. Šulc 1932, o knihovně Národního muzea vyd. její úřednictvo sborník r. 1960. Stručný přehled všech soudobě činných pražských knihoven s histor. poznámkami o nich vyd. Rudolf Málek a Mír. Petrtyl pod názvem *Knihy a Pražané* (1964).